

Vragen gesteld door de leden der Kamer, met de daarop door de regering gegeven antwoorden

371

Vragen van het lid **Van Haga** (Groep Van Haga) aan de Ministers van Economische Zaken en Klimaat en van Volksgezondheid, Welzijn en Sport over *klimaatstress onder jongeren* (ingezonden 5 oktober 2023).

Antwoord van Minister **Jetten** (Klimaat en Energie), mede namens de Staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (ontvangen 8 november 2023).

Vraag 1

Bent u bekend met het artikel van de NOS¹ waarin wordt gemeld dat één op de vijf jongeren klimaatstress ervaart en het onderzoek² daarnaar?

Antwoord 1

Ja.

Vraag 2

Deelt u de zorgen over het welzijn van jongeren die lijden aan klimaatstress? Kunt u reflecteren op de oorzaak en legitimiteit van een dusdanige grote stressfactor in het leven van jongeren?

Antwoord 2

Die zorgen deel ik. Het RIVM geeft aan dat er de laatste jaren meerdere onderzoeken zijn uitgevoerd waaruit blijkt dat jongeren stress ervaren door klimaatverandering en zich zorgen maken over het klimaat³. Een recent vragenlijstonderzoek onder jongeren (tussen de 12 en 25 jaar) door het RIVM

¹ NOS, 26 september 2023, «Boos, bang en verdrietig: een op de vijf jongeren ervaart klimaatstress», (<https://nos.nl/artikel/2491852-boos-bang-en-verdrietig-een-op-de-vijf-jongeren-ervaart-klimaatstress>).

² Milieudefensie Jong, 24 mei 2023, «Grotere klimaatzorgen voor de generatie van morgen». (https://bijlagen.nos.nl/artikel-18746993/22087361_MilieudefensieJong_ipsos_v2.0.pdf).

³ Clemens, V. et al.(2020). Report of the intergovernmental panel on climate change: implications for the mental health policy of children and adolescents in Europe—a scoping review (nih.gov); Hickman, C. et al. (2021). Climate anxiety in children and young people and their beliefs about government responses to climate change: a global survey – The Lancet Planetary Health; Ma, T. et al. (2022). Climate change impacts on the mental health and wellbeing of young people: A scoping review of risk and protective factors – ScienceDirect

(juni 2023)⁴ laat zien dat 35% van de jongeren bang is dat het klimaat hen in de toekomst persoonlijk zal raken. Klimaat is van de uitgevraagde aspecten de vijfde factor waar de meeste zorgen over zijn. Er is in dit onderzoek geen verband te vinden tussen deze geïnternaliseerde zorgen over het klimaat en de psychische gezondheid. Onderzoek uit het buitenland laat wel zien dat klimaatverandering ook gevolgen kan hebben voor de psychische gezondheid van jongeren (bijvoorbeeld een toename van angst- en depressiestoornissen)⁵.

Het kabinet wil voorkomen dat jongeren stress ervaren door klimaatverandering. Jongeren moeten met vertrouwen hun toekomst kunnen vormgeven en over voldoende handelingsperspectief beschikken. Naast het reguliere klimaatbeleid, dat er op is gericht om uiterlijk in 2050 klimaatneutraal te zijn, wordt daarom op een aantal fronten gewerkt aan het vergroten van de participatie van specifiek jongeren aan het klimaatbeleid. Zo is de leeftijdsgrens voor deelnemers aan het Burgerforum Klimaat verlaagd naar 16 jaar. Ook geeft de voorzitter van het Nationale Klimaatplatform speciaal aandacht aan de kansen en belemmeringen die jongeren ervaren bij de uitvoering van het klimaatbeleid. Het kabinet heeft speciale aandacht voor het verbeteren van de mentale gezondheid van jongeren. We zetten in op het versterken van mentale weerbaarheid en het bieden van laagdrempelige ondersteuning met de *Aanpak mentale gezondheid van ons allemaal*⁶.

Vraag 3

Welke rol spelen de overheid en de media in uw optiek bij het veroorzaken en aanwakkeren van klimaatstress onder jongeren? Erkent u dat de beeldvorming en communicatie vanuit de rijksoverheid en de berichtgeving in de media mbt de vermeende klimaatcrisis en klimaatverandering een (te) groot beslag leggen op jongeren in onze samenleving, waardoor zij sterk beïnvloed worden en hun welzijn daaronder komt te lijden? Bent van mening dat de communicatie vanuit de overheid en media over klimaatonderwerpen wellicht herzien zou moeten worden? Zo nee, waarom niet?

Antwoord 3

Stress en zorgen over het klimaat kunnen volgens het RIVM op verschillende manieren veroorzaakt worden. Bijvoorbeeld door het zelf zien of ondervinden van de gevolgen van klimaatverandering, of hierover horen van anderen in de sociale omgeving. In algemene zin kan worden gezegd dat mediaberichtgeving die angst oproept kan leiden tot negatieve gevoelens en vermijdingsgedrag (dit geldt ook voor andere onderwerpen, naast klimaat). Het RIVM geeft aan dat jongeren ook meer stress ervaren als zij het gevoel hebben dat de overheid niet voldoende doet tegen klimaatverandering.

De verwachting van het RIVM is dat klimaatstress onder jongeren af kan nemen als de overheid naar de zorgen van jongeren luistert en deze serieus neemt, zich actief inzet tegen klimaatverandering en dit ook naar buiten uitdraagt⁷. Daarom heb ik afgelopen september het startschot gegeven voor een nieuwe meerjarige publiekscampagne over klimaat. De campagne «Zet ook de Knop Om» geeft duidelijkheid over de doelen van het nationale klimaatbeleid, welke rollen burgers, bedrijven en overheid spelen en wat er op dit moment al wordt gedaan aan klimaatacties en maatregelen. Ook biedt de campagne een duidelijk handelingsperspectief voor burgers en consumenten met tips en positieve voorbeelden om de eigen leefstijl te verduurzamen. In 2024 zal bovendien een speciale jongerenversie van de campagne worden geïntroduceerd die nog specifiekere toegesneden zal zijn op de belevingswereld van de leeftijdsgroep 12 – 25 jaar.

Vraag 4

Realiseert u zich dat hevige stress een negatief effect kan hebben op de vorming van het brein van jongeren? Wat kunnen de mogelijke gevolgen zijn van deze hevige klimaatstress op de ontwikkeling en het latere leven van jongeren?

⁴ Mentale gezondheid jongeren | RIVM

⁵ Mental health and Climate Change: Policy Brief (who.int)

⁶ Kamerstuk 32 793, nr. 613.

⁷ Hickman, C. et al. (2021). Climate anxiety in children and young people and their beliefs about government responses to climate change: a global survey – The Lancet Planetary Health

Antwoord 4

Ja. Volgens het RIVM is de verwachting dat negatieve gevoelens als stress kunnen bijdragen aan gevoelens van angst en hulpeloosheid die op hun beurt impact kunnen hebben op de psychische gezondheid. Er is echter geen onderzoek gedaan naar de langetermijneffecten van stress over het klimaat onder jongeren. Het is dus onbekend wat de mogelijke gevolgen hiervan zijn in hun latere leven.

We weten dat er veel factoren in het leven van jongeren spelen die stress en mentale klachten veroorzaken. Daarom is in juni 2022 de landelijke en kabinetbrede *Aanpak mentale gezondheid van ons allemaal* gelanceerd. Deze domeinoverstijgende aanpak richt zich op alle Nederlandse burgers, met specifiek aandacht voor kwetsbare groepen waaronder ook jongeren en jongvolwassenen. Met de aanpak dragen we bij aan het bespreekbaar en zichtbaar maken van het belang van mentaal gezond zijn en blijven, zetten we in op preventie gericht op het versterken van de mentale gezondheid en de inzet van laagdrempelige ondersteuning en worden er handvatten geboden om met de eigen mentale gezondheid aan de slag te gaan. Hiernaast is de staatsecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) een maatschappelijke dialoog gestart over wat nu de achterliggende oorzaken zijn van de toegenomen mentale druk op jongeren en wat mogelijke oplossingen zijn.

Vraag 5

Ziet u op dit moment al gevolgen van de klimaatstress onder jongeren? Zo ja, welke zijn dat en wat is daarvan de brede maatschappelijke impact, bijvoorbeeld op het gebied van onderwijs en de arbeidsmarkt?

Antwoord 5

Het RIVM geeft aan dat er nog onvoldoende onderzoek is gedaan op dit thema om hier een eenduidig antwoord op te geven. Voor het exact kwantificeren van deze maatschappelijke gevolgen door klimaatstress ontbreken nog teveel gegevens.

Wat betreft de invloed van stress in de onderwijssituatie blijkt uit een recent onderzoek⁸ van het Trimbosinstituut dat veranderingen en onrust in de maatschappij van invloed zijn op de onzekerheid die studenten in het hbo en wo ervaren (bijvoorbeeld inflatie, polarisatie, maar ook klimaatverandering). Hierbij ervaren studenten dat de keuzes die ze maken niet alleen belangrijk zijn voor hun eigen toekomst, maar ook voor de toekomst van de samenleving en de wereld als geheel.

In het Trimbos-onderzoek wordt (opnieuw) aandacht gevraagd voor het direct betrekken van studenten bij het maken van beleid gericht op bijvoorbeeld ontwikkelperspectief. Er wordt gesteld dat een goede analyse van en oplossingen voor maatschappelijke ontwikkelingen die prestatiedruk en stress veroorzaken van belang is. Behalve dat de maatschappelijke positie van jongeren wordt versterkt door hen direct bij het beleid te betrekken, draagt de erkenning van hun zorgen bij aan de vermindering van gevoelens van eenzaamheid binnen deze groep. Het onderzoek naar stress en prestatiedruk zal volgend jaar ook onder mbo-studenten uitgevoerd worden.

Vraag 6

Weet u hoeveel jongeren op dit moment professionele hulp nodig hebben en/of zoeken voor het omgaan met en de gevolgen van klimaatstress? En welke gevolgen heeft dat voor de druk op de (geestelijke) gezondheidszorg en de zorgkosten?

Antwoord 6

Nee, er zijn geen gegevens beschikbaar over het aantal jongeren dat professionele hulp nodig heeft en/of zoekt voor het omgaan met de gevolgen van klimaatstress. Het NIVEL houdt de zorgregistraties bij, deze gegevens bieden inzicht in het aantal jongeren dat professionele hulp zoekt voor psychische klachten. Het RIVM geeft aan dat er niet wordt bijgehouden wat de reden voor deze klachten is. Het RIVM verwacht wel dat klimaatverandering zal zorgen voor een toename in het aantal jongeren (en volwassenen) die

⁸ Harder, better, faster, stronger? Een onderzoek naar de risicofactoren en oplossingen van prestatiedruk en stress van studenten», Trimbosinstituut, 2023

psychische hulpverlening nodig heeft. Naar mate (de gevolgen van) klimaatverandering zichtbaarder wordt, is de verwachting dat meer mensen (indirect of direct) de gevolgen van klimaatverandering (bijvoorbeeld overstromingen of extreme hitte) zullen ervaren met mogelijke fysieke en mentale klachten tot gevolg⁹. Zoals beschreven in het antwoord op vraag 4 wordt met de *Aanpak mentale gezondheid van ons allemaal* gewerkt aan het versterken van de mentale gezondheid van onze samenleving. Verder werkt het kabinet, zoals aangegeven in antwoord 2, op een aantal manieren aan vergroting van de participatiemogelijkheden en verruiming van het handelingsperspectief van jongeren in relatie tot klimaatbeleid respectievelijk klimaatverandering. Ook de in antwoord 3 genoemde nieuwe klimaatcampagne draagt hieraan bij.

Vraag 7

Wat betekent de door klimaatstress afgenomen kinderwens onder jonge mensen voor de Nederlandse populatie in de toekomst? En wat zijn in het verlengde daarvan de brede maatschappelijk-economische gevolgen voor Nederland?

Antwoord 7

Volgens het RIVM kan uit het IPSOS-onderzoek waarnaar wordt gerefereerd niet worden afgeleid dat klimaatstress heeft geleid tot een afgenomen kinderwens. Er is aan jongeren (tussen de 16–30 jaar) die aangegeven hebben zich soms/vaak angstig, moedeloos, boos en/of verdrietig te voelen als ze denken aan de klimaatcrisis gevraagd hoe deze gevoelens tot uiting komen. De antwoordoptie waar hier aan gerefereerd wordt is «ik twijfel of ik kinderen zou willen», deze optie was door 23% van de deelnemers gekozen. Hier wordt een onzekerheid uitgesproken, dat is geen directe afgenomen kinderwens. Ook is er geen vergelijking gemaakt met jongeren die geen negatieve gevoelens ervaren als zij aan de klimaatcrisis denken. Er zijn niet voldoende gegevens beschikbaar om de conclusie te kunnen trekken dat klimaatstress leidt tot een afgenomen kinderwens.

Vraag 8

Zijn er momenteel initiatieven of programma's gericht op het ondersteunen van jongeren die klimaatstress ervaren? Zo ja, welke zijn dit, wat is de effectiviteit daarvan en wat zijn de kosten voor deze programma's? Indien dergelijke initiatieven er niet zijn, overweegt de overheid dan om speciale hulp te gaan bieden aan jongeren met klimaatstress, bijvoorbeeld om ervoor te zorgen dat zij niet uitvallen op de arbeidsmarkt door depressies etc.?

Antwoord 8

Op dit moment lopen er vanuit het kabinet geen programma's die zich specifiek richten op jongeren die klimaatstress ervaren. De kosten en effectiviteit hiervan kunnen dan ook niet toegelicht worden. Het Ministerie van VWS heeft het RIVM gevraagd de gezondheidseffecten van klimaatverandering en de samenhang daartussen te onderzoeken. Als eerste stap daarin heeft het RIVM een plan van aanpak opgesteld. Dit plan van aanpak maakt duidelijk op welke gebieden kennis ontbreekt over klimaatverandering en de gezondheidseffecten. Het beschrijft de onderzoeksvragen die nodig zijn om bij te dragen aan een integrale analyse van huidige en toekomstige gezondheidsrisico's van klimaatverandering. Het onderzoek gaat vooral over de lichamelijke effecten van klimaatverandering, maar heeft voor het eerst ook aandacht voor mentale effecten. Voor het Ministerie van VWS is meer kennis van belang om de eigen beleidsprioriteiten in de toekomst beter te kunnen bepalen¹⁰. In april 2023 heeft het kabinet een brief over de Maatregelen ter bevordering van de positie van jongeren naar de Kamer verstuurd¹¹. In die brief wordt

⁹ Clemens, V. et al. (2020). Report of the intergovernmental panel on climate change: implications for the mental health policy of children and adolescents in Europe—a scoping review (nih.gov)
Lawrance, D. E. et al. (2021). 3343 Climate change and mental health BP36_v6.pdf (imperial.ac.uk)

¹⁰ <https://www.rivm.nl/publicaties/plan-van-aanpak-onderzoeksprogramma-klimaatverandering-en-gezondheidseffecten>

¹¹ Kamerstuk 35 883, nr. 2.

een overzicht gegeven van wat dit kabinet doet om de positie van jongeren te verstevigen op verschillende relevante gebieden, waaronder klimaat en mentale gezondheid. Zie ook het antwoord op vraag 4.

Vraag 9

Bent u bereid om een andere strategie te gaan hanteren om jongeren bewust te maken van klimaat- en duurzaamheidszaken, zonder hen het gevoel te geven dat zij geen toekomst meer hebben als gevolg van klimaatverandering?

Antwoord 9

De huidige, op jongeren gerichte maatregelen binnen het klimaatbeleid zijn wenselijk en passend gezien het feit dat hun toekomst nauw verbonden is met het tijdig realiseren van de gestelde reductiedoelen. Die maatregelen zijn niet gebaseerd op het aanwakkeren van machteloosheid of depressieve gevoelens bij jongeren. Zoals aangegeven in de antwoorden op de vragen 3 en 6 werkt het kabinet juist actief aan het versterken van de mentale gezondheid en het vergroten van handelingsperspectief voor jongeren, ook op het gebied van klimaat.

Vraag 10

Bent u bereid om in gesprek te gaan met jongeren zelf over de communicatiestrategie van de overheid en de impact die dat heeft op jongeren, teneinde te reflecteren op het eigen handelen van de overheid en uw departementen, het beleid en de maatschappelijke impact die dat als gevolg heeft en dit te evalueren?

Antwoord 10

Zoals eerder met uw Kamer afgesproken spreek ik elk half jaar met een afvaardiging van een aantal jongerenorganisaties¹². In dit overleg wordt regelmatig gesproken over de wijze waarop jongeren hun rol en positie in de samenleving beleven in relatie tot het klimaatvraagstuk. Mede op aandringen van de jongeren in dit overleg komt er in 2024 een speciale jongerenversie van de nieuwe klimaatcampagne, zoals eerder aangegeven bij antwoord 3. Deze versie zal in nauwe afstemming met jongeren en rekening houdend met het kritisch oordeel van deze doelgroep worden ontwikkeld. Verder zet het kabinet zich meer algemeen in, zoals eerdere aangegeven in antwoord 2, voor het verdere vergroten van de participatie van jongeren aan het klimaatbeleid.

Vraag 11

Hoe reflecteert u op de steeds verder toenemende polarisatie in de maatschappij die de klimaatcrisis en de communicatie en beeldvorming van de overheid daarover veroorzaakt in de samenleving en de impact daarvan op jongeren?

Antwoord 11

De toename van polarisatie doet zich voor op verschillende maatschappelijke thema's en binnen verschillende maatschappelijke domeinen. Er is dus sprake van een algemene trend in de samenleving. Het is daarom niet juist om de oorzaak van deze polarisatie alleen te zoeken bij toenemende klimaatverandering en de communicatie en beeldvorming van de overheid daarover. Over de noodzaak om klimaatverandering tegen te gaan bestaat juist ook veel eensgezindheid. Zo is op initiatief van de Tweede Kamer en met een grote parlementaire meerderheid de Klimaatwet tot stand gekomen. In de eerder genoemde campagne «Zet ook de Knop Om» is de kernboodschap daarom dat het aanpakken van het klimaatvraagstuk om een gezamenlijke inspanning vraagt van overheden, bedrijven en burgers waarbij iedereen een steentje bijdraagt en we elkaar helpen. Ook wordt bij nieuwe maatregelen steeds vaker het aspect van klimaatrechtvaardigheid meegenomen.

¹² De halfjaargesprekken geven uitvoering aan de motie Moorlag uit 2020

Vraag 12

Kunt u een vergelijkende analyse maken van de communicatiestrategie van de overheid bij de coronacrisis, waarbij collectieve angst als belangrijke raadgever werd ingezet en de communicatiestrategie van de overheid bij de klimaatcrisis? Waarom speelt het aanjagen van angst opnieuw een aanzienlijke rol bij het informeren en conditioneren van mensen en bent u niet van mening dat dit tijdens de coronacrisis een zeer schadelijke impact heeft gehad op de levens van mensen en de samenleving en maatschappelijke sociale cohesie in het algemeen? Zo ja, welke lessen trekt u daar dan uit?

Antwoord 12

Van de in de vraagstelling veronderstelde angststrategie voor de communicatieaanpak van de overheid is geen sprake geweest. Het is ook bekend uit sociaal wetenschappelijk onderzoek¹³ dat het opwekken van angstgevoelens om een boodschap over te brengen contraproductief werkt. Feitelijke informatie was en is het fundament voor overheidscommunicatie, of het nu over de bestrijding van het coronavirus of andere onderwerpen gaat.

Vraag 13

Vindt u dat de overheid een verantwoordelijkheid heeft om de grote zorgen van jongeren over het klimaat te temperen, of bent u van mening dat dusdanig grote zorgen terecht en realistisch zijn en dat de overheid daaraan niets kan/hoeft te doen?

Antwoord 13

Zoals ik ook in antwoord op de vorige vraag heb aangegeven is feitelijke informatie het fundament onder de overheidscommunicatie. Jongeren, net als vele anderen, hebben terecht zorgen over de gevolgen van klimaatverandering. Daarom is het beleid van het kabinet erop gericht om uiterlijk in 2050 klimaatneutraal te zijn.

Vraag 14

Wat vindt u ervan dat het hierboven genoemde onderzoek ook aangeeft dat jongeren weinig vertrouwen hebben in de politiek? Wat gaat u doen om dat vertrouwen onder jongeren te vergroten/herstellen?

Antwoord 14

Het is een zorgelijk signaal dat 66 procent van de jongeren in dit onderzoek aangeeft (heel) weinig vertrouwen te hebben in de politiek. Ander onderzoek, waaronder dat van het Sociaal en Cultureel Planbureau, laat helaas zien dat ook in de bredere Nederlandse bevolking sprake is van afnemend vertrouwen. Het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) is de hoeder van de democratische rechtsstaat. Vanuit die rol wordt gewerkt aan het beschermen, versterken en vernieuwen van de democratie. Het kabinet zet er vanuit die verantwoordelijkheid op in om jongeren goed te betrekken bij belangrijke maatschappelijke vragen die hen raken, zoals het klimaat. Daarnaast wordt er vanuit BZK o.a. met Prodemos samengewerkt om jongeren laagdrempelig kennis te laten maken met de democratie, zodat ze leren hoe ze daar zelf aan mee kunnen doen. Ook werkt BZK samen met jongerenorganisaties als de Nationale Jeugdraad, MBO-talent en Tienskip om inspraak van jongeren te vergroten.

Wat betreft het beter betrekken van jongeren bij het klimaatbeleid is, zoals aangegeven in het antwoord op vraag 2, de leeftijd om deel te kunnen nemen aan het Burgerforum Klimaat verlaagd naar 16 jaar. Verder worden een aantal relevante nieuwe instrumenten voor het vergroten van participatie en draagvlak beschreven in de recente Kabinetsvisie burgerbetrokkenheid bij de energietransitie¹⁴. In de visie wordt ook speciaal aandacht besteed aan het betrekken van jongeren. Zo krijgen jongeren structureel een plek bij participatietrajecten die voortkomen uit het Nationaal Plan Energiesysteem. Zoals verwoord in het antwoord op vraag 13 draagt ook het feit dat er een wettelijk

¹³ Zie recent onderzoek hierover: Julia Sangervo, Kirsti M. Jylhä, Panu Pihkala, Climate anxiety: Conceptual considerations, and connections with climate hope and action, Global Environmental Change, Volume 76, 2022.

¹⁴ Actielijnen kabinetsvisie op burgerbetrokkenheid in de energietransitie, 17 mei 2023, Kamerstuk 32 813-1231

kader voor klimaatbeleid is vastgesteld, waarbij het formuleren van een duidelijk tijdspad, vaste reductiedoelen en een langetermijnstrategie verplicht zijn gesteld, duidelijk bij aan de opbouw en herstel van vertrouwen op het klimaatdossier.